

А.М. КУЛИШ

канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК 351.74/76

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуті засади здійснення правоохоронної діяльності.

Удосконалення правоохоронної діяльності, необхідність якої визнана сьогодні переважною більшістю науковців та практиків, має свого необхідною передумовою окреслення сутності та ознак вказаного поняття. Дослідженню даної проблематики присвячено роботи І.Є. Марочкіна та Н.В. Сибільова, М.І. Мельника та М.І. Хавронока, К.Ф. Гуценка та М.О. Ковалева, Т.О. Шкулі, В. Півненка та інших авторів, проте необхідно відзначити, що їх підходи не позбавлені певних суперечностей, що, у сукупності із відсутністю чіткої позиції законодавця з даного приводу, обумовлює відсутність єдиної методологічної позиції та сприяє виникненню колізій у правозастосовчій діяльності. Це обумовлює актуальність статті, метою якої є окреслення сутності та ознак правоохоронної діяльності.

Виникнення, розвиток та функціонування держави як форми організації суспільного буття нерозривно пов'язано із забезпеченням безпеки громадян та встановленням громадського миру. У період розбудови правової держави одним із головних завдань є створення реального та діючого механізму суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. Центральне місце у сфері правового захисту в державі займають правоохоронні органи, що обумовлено специфікою їх діяльності, особливою покладених на них завдань із забезпечення реалізації правових приписів. "Право ніщо, - справедливо відзначає Л.С. Явич, - якщо його положення не знаходять своєї реалізації в діяльності людей та їх організацій, у суспільних відносинах" [1, с.201].

Ст.1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [2]. Це означає, що держава у особі її органів здійснює свою діяльність на основі норм права, забезпечує верховенство закону, охорону законних інтересів особистості, взаємну відповідальність держави та громадян. Ст.3 Основного Закону України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Правовий характер нашої держави виявляється у передбачених Конституцією верховенстві права (ст.8), тобто його пріоритеті щодо держави та інших інститутів держави і суспільства, у здійсненні державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову (ст.6), у взаємній відповідальності держави та особи (ст.3), неприпустимості порушення прав і свобод особи (ст.19) тощо.

Отже, держава зобов'язує всі свої органи та установи

додержувати законні права та інтереси громадян, тобто, органи законодавчої, виконавчої та судової влади мають здійснювати заходи з підтримання законності та правопорядку в державі. Суворо додержуючись законів, забезпечуючи реалізацію громадянами своїх прав, відстоюючи законні державні інтереси, державні органи тим самим беруть участь у правоохоронній діяльності - сприяють охороні права від порушень. Однак це важлива, але не єдина функція більшості державних органів. Через специфіку своєї діяльності вони вирішують певні фінансово-економічні, соціальні, культурні завдання, для чого і були створені. Правоохоронна функція тісно чи іншою мірою властива всім органам державної влади і є складовим елементом діяльності інших органів, організацій, установ та посадових осіб, що обумовлено конституційними вимогами дотримання законності, забезпечення охорони правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Однак ця діяльність у більшості органів та організацій не є основною, вона вторинна, постає з основної, забезпечуючи реалізацію їх організаційно-управлінських функцій у галузі економіки, фінансів, науки, освіти та ін., зауважують І.Є. Марочкін та Н.В. Сибільова [3, с.3].

Отже, для постійної охорони права від порушень, виявлення та припинення злочинів і правопорушень, застосування певних санкцій до злочинців та правопорушників держава створює спеціальні органи, для яких правоохоронна діяльність є основною. "Для вирішення проблеми захисту і розвитку інтересів громадянина і держави потрібні дієві правоохоронні органи, які здатні були б забезпечити національну безпеку України, створювалися, функціонували і розвивалися разом з державою, виконуючи її правоохоронну функцію" [4, с.36].

Під правоохоронною діяльністю в юридичній літературі розуміють форму реалізації функцій держави шляхом владної оперативної роботи державних органів по охороні правових норм [5, с.40] (норм права) від правопорушень; контролю і нагляду за здійсненням законності, дисципліни і правопорядку; захисту притаманних людині і громадянину прав і свобод [6, с.36]; забезпечення виконання покладених на них юридичних обов'язків [7, с.76] тощо, що включає до себе застосування засобів з попередження правопорушень, розв'язання юридичних справ, притягнення винних до юридичної відповідальності [8, с.152]. Проте необхідно зазначити, що вказані позиції викликають низку заперечень. По-перше, захист притаманних громадянину прав і свобод може здійснюватися не лише державними органами, але й громадянами особисто. Так,

ст. 55 Конституції України, окрім того, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, визначає також, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [2]. По-друге, аналіз понять "контроль" і "нагляд" показує, що вони є притаманними майже всім суспільним утворенням, у тому числі підприємствам, установам та організаціям, діяльність яких не пов'язана із виконанням правоохоронних функцій - підприємства контролюють якість своєї продукції, наглядові ради навчальних закладів здійснюють контроль за якістю навчального процесу тощо. По-третє, забезпечення виконання покладених на учасників суспільних відносин юридичних обов'язків забезпечується не лише державними органами, а всією системою суспільно-політичного ладу, включаючи і недержавні формування, і громадян особисто, які, як вже було вказано вище, мають право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. З огляду на це доцільно розглядати правоохоронну діяльність у широкому та вузькому аспектах. У широкому - правоохоронна діяльність - це діяльність всіх учасників суспільних відносин, яка забезпечує додержання прав і свобод громадян, їх реалізацію, законність та правопорядок. У вузькому аспекті - це діяльність спеціально уповноважених державних органів щодо забезпечення додержання прав і свобод громадян, їх реалізації, законності та правопорядку, яка здійснюється у встановленій законом формі відповідно до компетенції того чи іншого органа.

Ця діяльність включає в себе заходи щодо попередження правопорушень, розслідування всіх обставин справи і виявлення істини в кожному конкретному випадку. У результаті правоохоронної діяльності приймаються акти застосування норм права (постанови слідчого, протести та постанови прокурорів, вирoki і рішення судів і т.д.). Специфіка цих актів в тому, що їхня мета - профілактика злочинів та інших правопорушень, відновлення порушеного права, реалізація юридичної відповідальності особи, яка скоїла злочин чи правопорушення, а відповідно до цього, у всіх випадках - охорона прав особистості, захист інтересів громадян і суспільства в цілому [9, с. 76].

Суб'єктами правоохоронної діяльності у широкому розумінні є: держава через свої законодавчі, виконавчі, судові органи, президентські структури, прокуратуру тощо, яким нею делеговані певні повноваження з урахуванням відповідного розподілу серед них компетенції, форм і засобів здійснення; громадські організації та об'єднання; окремі громадяни, яким право здійснювати правоохоронну діяльність усіма законними способами надано Конституцією України. Правоохоронна діяльність у вузькому розумінні, як основна форма функціонування спеціальних органів держави, визначає їх відмінність як від інших, не правоохоронних органів держави чи правоохоронних інститутів недержавної природи (наприклад, адвокатура, приватні детективні та охоронні агентства), так й відмінність у власне правоохоронних органах держави.

Багатогранність цієї діяльності виявляється у її основних напрямках, які визначають відповідно функціональний розподіл та наявність відповідної спеціалізації у системі правоохоронних органів. Зокрема, до основних напрямів (функцій) вказаної діяльності вчені відносять: прокурорський нагляд, досудове розслідування кримінальних

справ, захист у кримінальних та цивільних справах і надання іншої юридичної допомоги; охорона громадського порядку і безпеки громадян, боротьба із злочинністю, а також правосуддя, і відповідно до основних напрямів - правоохоронні органи, що їх здійснюють, а саме: суди, прокуратура, органи, які виявляють та розслідують правопорушення, органи і установи юстиції, адвокатури та деякі інші, що виконують правоохоронні функції [10, с. 6-8], або конституційний контроль, правосуддя, організаційне забезпечення діяльності судів, прокурорський нагляд, виявлення і розслідування злочинів, надання юридичної допомоги; і відповідно такі правоохоронні органи, як суди, прокуратура, деякі з тих органів, що покликані виявляти і розслідувати злочини, органи юстиції [11, с. 10-14].

Аналізуючи юридичну літературу, можна визначити головні характерні ознаки правоохоронної діяльності у її вузькому розумінні, до яких доцільно віднести: 1) владний характер цієї діяльності, що має полягати у захисті певних суспільних відносин компетентними органами. Саме необхідність владного забезпечення вказаних відносин у процесі правового регулювання зумовлює застосування права. Організація та діяльність установ, що здійснюють правоохоронну діяльність, детально регламентується у законодавчому порядку, вони комплектуються відповідним чином підготовленими спеціалістами, у першу чергу - юристами. Це певний різновид суспільної і державної діяльності, яка здійснюється від імені та за дорученням держави відповідними (уповноваженими) посадовими особами, їх приписи є обов'язковими для адресатів; 2) підзаконність діяльності, що передбачає здійснення повноважень у чітко регламентованих законом процесуальних (процедурних) межах і формах, які, навіть, у певних випадках утворюють самостійні процесуальні галузі права (наприклад, кримінально-процесуальне) [12, с. 127-128]. Як правило, процес застосування правових норм у правоохоронній діяльності складається з низки чітко визначених і детально регламентованих стадій, по завершенню яких видається певний правозастосовчий акт, де фіксуються індивідуально-конкретні правові приписи. Це обумовлено тим, що у реальності правоохоронну діяльність в окремих напрямках здійснюють декілька правоохоронних органів. Наприклад, у кримінально-правовій юрисдикції реалізують свої повноваження державні органи дізнання, досудового слідства, прокуратура, суд, пенітенціарні установи, а також недержавні інституції - адвокатські об'єднання або особи, котрі мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю; 3) правозастосовчий характер рішень, що приймаються, відмінність яких полягає не у встановленні нових норм права, а лише у застосуванні відповідних чинних норм, характерних своїм правоохоронним спрямуванням. Дії та їх результати (індивідуально-конкретні правові приписи) суб'єктів правоохоронної діяльності спрямовані не на себе, а на інші суб'єкти, створюючи, змінюючи, підтверджуючи або припиняючи права і обов'язки останніх; 4) правоохоронну діяльність в органах виконавчої влади здійснюють органи воєнізовані і озброєні, що належать до державних воєнізованих формувань, причому воєнізованість і озброєність передбачають відповідне правове забезпечення, наявність і можливість застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї. Саме необхідність використання державного примусу, головним чином, і обґрунтовує потребу в спеціальній

(правоохоронній) діяльності із застосування права. Окрім цього, використання державного примусу обумовлює необхідність наявності спеціального суб'єкта - компетентного органу, покликаного перевіряти законність, обґрунтованість та доцільність застосування державно-примусових заходів, а у необхідних випадках, у передбачених законом межах, конкретизувати їх та визначати порядок використання, здійснювати індивідуально-правове регулювання; 5) правоохоронну діяльність можуть здійснювати лише особи, які проходять службу у правоохоронних органах та мають спеціальну, переважно юридичну, підготовку. Присвоєння іншими особами права здійснювати правоохоронну діяльність є неприпустимим та за певних, визначених законодавством умов, розцінюється як злочин. Для працівників, що здійснюють правоохоронну діяльність, встановлений особливий порядок проходження служби, заснований на єдиноначальності і строгій субординації; 6) в основі здійснення такої діяльності в кожному випадку її здійснення повинний знаходитися конкретний факт, привід, підстава, наприклад, повідомлення про правопорушення або про необхідність його попередження (саме дана підстава надає можливість правоохоронним органам втручатися в життя, роботу як окремих громадян, різних державних органів, так і різних суспільних, творчих об'єднань, союзів, організацій).

ЛІТЕРАТУРА

1. Явич Л.С. Общая теория права. -Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. -428 с.

2. Конституція України // ВВР України. -1996. -№ 30. -Ст.141.

3. Організація судових та правоохоронних органів: Навч. посібник /Марочкін І.С., Сибільова Н.В. та ін. -Х.: Нац. юрид. акад. України, 1996. -138 с.

4. Азаров В.Я. Борьба с организованной преступностью: российский опыт законотворчества и прогнозы // Полиция в XXI веке: прогнозы, модели, деятельность. - Омск: Фемида, 2000. -С.35-42.

5. Бобир В.І., Демський С.Е. Правознавство: Навчальний посібник. -К.: Юріформінтер, 1998. -289с.

6. Малько А.В. Экзамен по теории государства и права: 100 ответов 100 возможных вопросов: Учебно-метод. пособие. -М.: Фирма Гардарина, 1996. -128 с.

7. Малько О.В. Теория государства и права в вопросах и ответах. -М.: Юристь, 1997. -197 с.

8. Теория государства и права: Учебник /Под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова -М.: Изд. группа ИНФРА-НОРМА, 1997. -376 с.

9. Байтин М.И. Сущность и основные функции социалистического государства. -Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1979. -302 с.

10. Бандурка А.М. Судебные и правоохранительные органы Украины. -Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. -350 с.

11. Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. Правоохранительные органы. -М.: Юристь, 1997. -348 с.

12. Андрусак Т.Г. Теория держави і права. -Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1997. -428 с.

Надійшла до редколегії 28.12.2005

КУЛИШ А.Н. СУЩНОСТЬ И ПРИЗНАКИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
Рассмотрены основы осуществления правоохранительной деятельности.

***

KULISH A.N. ESSENCE AND ATTRIBUTES OF LAW-ENFORCEMENT ACTIVITY
Bases of realization of law-enforcement activity are considered.

О.А. МАРТЫНЕНКО

канд. юрид. наук

Национальный университет внутренних дел

УДК 341.48-057.36(477)

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ОРГАНАХ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ

Рассмотрены основные факторы экономического порядка, детерминирующие правонарушения среди личного состава органов внутренних дел.

Говоря о криминогенных факторах общего порядка, многие авторы, среди которых Н.И. Ануфриев, В.С. Венедиктов, А.М. Бандурка, С.А. Шагунова, А.С. Новиков, рассматривают в качестве доминирующих, прежде всего,

кризисные явления в сфере экономических отношений. Действительно, нестабильность и разбалансированность экономики в начале 1990-х годов привели к длительному спаду производства, безработице, инфляции и падению